

ANAYASANIN TEMEL İLKELERİ

İÇİNDEKİLER

- Cumhuriyetçilik
- Başlangıç'ta Yer Alan İlkeler
- Üniter Devlet
 - Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet
 - Laik Devlet
 - Demokratik Devlet
 - İnsan Haklarına Saygılı Devlet
 - Hukuk Devleti
 - Sosyal Devlet
 - Eşitlik

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Anayasada yer alan temel ilkelerin neler olduğunu bilecek,
- Temel ilkelerin anlamlarını kavrayabileceksiniz.

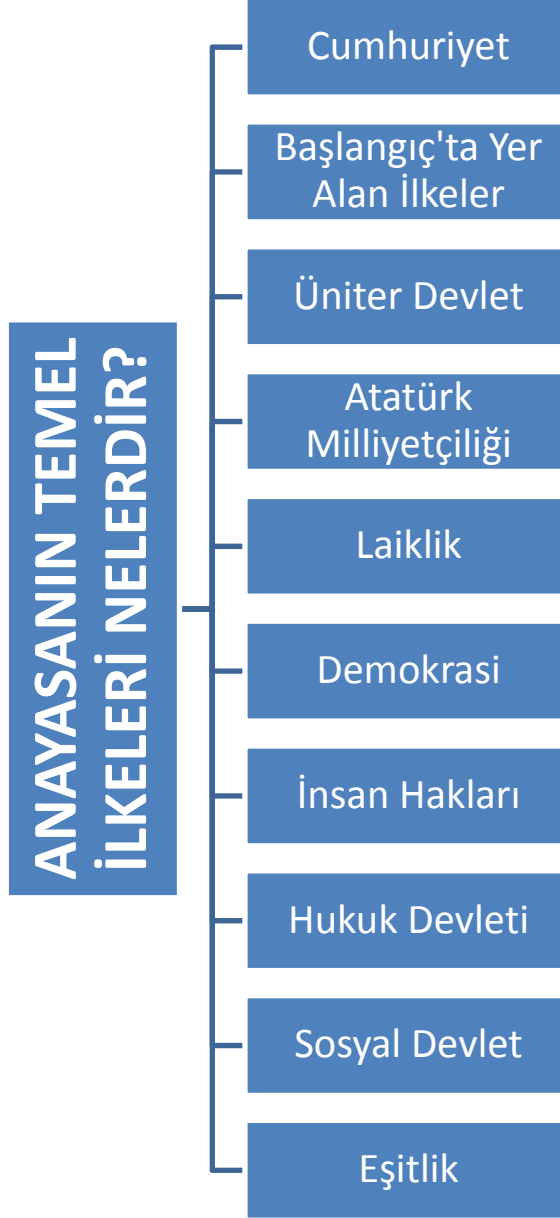

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ANAYASA HUKUKU

Prof. Dr. Yavuz ATAR

ÜNİTE 6

GİRİŞ

Bu ünite de temelde Anayasa'nın temel ilkeleri konusu incelenecektir. Bu ilkeleri Anayasanın 1, 2 ve 10'uncu maddelerinde görmek mümkündür. Anayasanın 2'inci maddesine göre, "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir". Yine üniterizm ve eşitlik ilkeleri de Anayasada düzenlenen devletin temel niteliklerine ilişkin esaslar arasında yer almaktadır. Bu Ünite'de Devletin temel niteliklerini oluşturan bu ilkeler açıklanacaktır. Demokrasi ilkesi ise, ilgili ünite de ayrıntılı bir şekilde incelendiğinden burada ayrıca ele alınmayacaktır.

Konunun daha iyi kavranabilmesi için, bu ilkelere bazılarının karşıt anlamlarından da kısaca bahsedilecektir. Örneğin, cumhuriyet ve monarşi, üniterizm ve federalizm gibi. Ayrıca Anayasa Mahkemesi kararlarından örnekler vermek suretiyle, anlatım pekiştirilecektir.

Bu üniteyi tamamlayan öğrenciler eşitlik, hukuk devleti, laiklik, cumhuriyet, sosyal devlet gibi anayasa hukukunun temel kavramları hakkında geniş bir bilgiye sahip olacaktır.

CUMHURİYETÇİLİK

Anayasanın "devletin şekli" başlığını taşıyan 1'inci maddesine göre, "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir."

Cumhuriyet kavramına, hukuki anlamının dışında, siyaset bilimi, siyaset felsefesi ve siyasi tarih açısından da yaklaşılabilmektedir. Hukuki açıdan cumhuriyet kavramı iki anlamda kullanılabilir: Dar anlamda cumhuriyet ve geniş anlamda cumhuriyet.

Dar anlamda cumhuriyet, devlet başkanının seçimle belirlenmesi anlamına gelir ve monarşinin karşıtı bir sistemdir.

Geniş anlamda cumhuriyet, sadece monarşinin tersi değil, *demokrasi* ile özdeş, eşanlı bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Anayasada Cumhuriyet hangi anlamda kullanılmıştır veya Türk anayasa hukuku bakımından Cumhuriyetin hukuki anlamı nedir?

Türkiye'de ilk defa 1921 Anayasası'nda yer alan, "*millî egemenlik ilkesi*" (m. 1) demokrasi idealinin en açık göstergesidir. Bu dönemde; İstanbul'da Padişahın bulunması ve bir monarşi olan Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığının henüz sona ermemiş olması nedeniyle 1921 Anayasası'nda Cumhuriyetten söz edilmemiş, Osmanlı Devleti'nin hukuken sona ermesinden sonra ise, 29 Ekim 1923 tarihli anayasa değişikliği ile "Türkiye Devleti'nin şekli-i hükûmeti, Cumhuriyettir" hükmü Anayasaya konularak Cumhuriyet ilân edilmiştir. 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları'nda ise "Türkiye Devleti, bir Cumhuriyettir" hükmü yer almıştır. Öte yandan 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yer alan, "*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir*" hükmü ile 1961 ve 1982 Anayasalarındaki (m. 2) "demokratik devlet" ilkesi, demokrasinin benimsendiğini göstermektedir. Bütün

Dar anlamda cumhuriyet, devlet başkanının seçimle belirlenmesi anlamına gelir ve monarşinin karşıtı bir sistemdir.

Türk anayasalarında yer alan "Cumhuriyet" kavramı hukuki açıdan dar anlamda kullanılmıştır.

bu hükümlerin birlikte değerlendirilmesinden, Türk anayasalarında yer alan “Cumhuriyet” kavramının hukuki açıdan “dar anlamda kullanıldığı” sonucunu çıkarmak mümkündür. Zira, Cumhuriyet kavramı demokrasi ile özdeş olarak kullanılmış olsaydı, ayrıca “demokratik devlet” ilkesinin Devletin nitelikleri arasında sayılmasına gerek kalmazdı. O hâlde, Anayasaya göre, Türkiye Devleti bir monarşi değil, demokratik bir Cumhuriyettir.

Örnek

- Birleşik Krallık demokratik bir devlettir, ancak yönetim şekli monarşidir.

BAŞLANGIÇ'TA YER ALAN İLKELER

Hemen bütün anayasalarda bir başlangıç bölümü bulunmaktadır. Anayasaların yapılış sebepleri ile dayandıkları temel felsefeyi açıklayan ve genellikle edebî bir üslupla yazılan başlangıç bölümleri kural olarak anayasanın diğer hükümleri gibi *uygulanabilir hukuk normları içermezler*.

Bununla birlikte, 1982 Anayasası'nın 2'nci maddesi, 1961 Anayasası'nda (m. 2) olduğu gibi “başlangıçta belirtilen temel ilkeler”e atıfta bulunmuştur. Yine her iki Anayasanın da (1982 AY. m. 176/1; 1961 AY. m. 156/1) başlangıç kısımlarını Anayasa metnine dâhil ettiklerini görüyoruz. Başlangıçta belirtilen “Atatürk ilke ve inkılapları”nın kapsamında bulunan Cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri de yine Anayasanın bazı maddelerinde düzenlenmiş olduğundan devletin temel nitelikleri arasında yer alırlar. Başlangıçta yer alan somutlaştırılmamış birtakım ilke ve açıklamaların pozitif hukuk normları gibi uygulanmaları ise oldukça güçtür. Bu nedenle mahkemelerin bu tür hükümleri sadece bir yorum aracı olarak kullanmaları gerekir. Bu durumda dahi subjektif yargısal yorumların ortaya çıkması riski bulunmaktadır. Bu nedenle Başlangıç'ın bir Anayasa değişikliği ile metne dâhil olmaktan çıkarılması bir zorunluluktur.

ÜNİTER DEVLET

Üniter devlet ile federal devletin örgütlenmesi arasındaki bilinen farkları şöylece sıralamak mümkündür: Üniter devlette tek bir anayasa, yasama organı ve hükûmet varken; federal devlette federe devletlerin de kendi anayasaları, yasama organları ve hükûmetleri bulunmaktadır. Üniter bir devlette, yasama, yürütme ve yargı iktidarı federal sistemlerde olduğu gibi bölünemez. Federal devlette, merkezî yönetim ile eyaletler arasındaki yetki paylaşımı ve ilişkiler federal anayasa ile belirlenir. Genellikle uluslararası ilişkiler, savunma, para birimi ve ekonominin temel işleyişi federal devletin yetki alanındadır. Üniter devlet ile federalizm arasındaki tercih, hemen hemen bütün kurumları etkiler.

Üniter devlette tek bir anayasa, yasama organı ve hükûmet varken; federal devlette federe devletlerin de kendi anayasaları, yasama organları ve hükûmetleri bulunmaktadır.

Demokratik ülkelerden federal sisteme sahip başlıca ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Almanya, İsviçre, Avusturya, Avustralya ve Belçika'dır. Üniter sistemi kabul eden demokrasiler arasında ise, Fransa, İngiltere, Japonya, Hollanda, İtalya, Norveç, Yeni Zelanda, İsveç ve Türkiye sayılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti, üniter bir devlettir. Çünkü, federal devletlerin aksine Türkiye Devleti'nin tek bir anayasası, federal nitelikte olmayan bir yasama organı, yürütme organı ve yargı organları vardır ve bu organlar ulusal düzeyde yetkilerini icra ederler. Her ne kadar Anayasada açıkça devletin "üniter" olduğu belirtilmemişse de, Anayasanın bütününden ve devletin yapısından bu sonucu çıkarmak mümkündür. Esasen federal ülkelerin bu özelliği o ülkelerin anayasalarında açıkça belirtilir ve yetki paylaşımı da anayasa ile düzenlenir. Üniter devletlerin anayasalarında ise genellikle devletin üniter olduğu belirtilmez, ama bu nitelik anayasanın düzenlemelerinden anlaşılır.

Anayasanın 3'üncü maddesinde yer alan, "*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bir bütündür*" ifadesi ise, "üniter devlet" biçiminin kabul edildiğini değil, devletin ve ülkenin bölünemeyeceğini açıklamaktadır ki esasen bu yasak federal devletler için de geçerlidir.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE BAĞLI DEVLET

1961 Anayasası'nın "milliyetçilik" yerine "millî devlet" (m. 2) deyimini kullanması ve Başlangıç bölümünde de "Türk Milliyetçiliği"nin bir tanımını vermesine karşılık, 1982 Anayasası, Cumhuriyetin niteliklerini belirten 2'nci maddesinde doğrudan "*Atatürk milliyetçiliğine bağlılık*" ifadesine yer vermiştir.

Atatürk, millet kavramını şöyle tanımlamıştır: "Bir harstan (kültürden) olan insanlardan mürekkep cemiyete millet denir." Atatürk'ün daha geniş bir millet tanımı ise şöyledir: "(a) Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan; (b) Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan; (c) Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet namı verilir" [(Afetinan, A: Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazmaları, Ankara 1969, (Nakleden: Özbudun)].

Atatürk'ün ifadelerinden ve Anayasanın başlangıcındaki hükümlerden hareketle, Atatürk'ün ve dolayısıyla Anayasanın benimsediği milliyetçilik anlayışının, "ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere değil; kader, kıvanç ve tasa ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan *subjektif milliyetçilik anlayışı*" olduğu ve "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" (AY. m. hükmünün de buna dayandığı söylenebilir.

LÂİK DEVLET

Anayasa Cumhuriyetin nitelikleri arasında laikliği de saymaktadır (m. 2). Laikliğin, *din hürriyeti* ve *din ve devlet işlerinin ayrılığı* şeklinde iki temel unsuru bulunmaktadır.

Din Hürriyeti

Din hürriyeti, inanç ve ibadet hürriyetinden oluşur.

İnanç hürriyetinin muhtevasında ise, birincisi, herkesin dilediği inanç ve kanaate sahip olabilmesi şeklinde olumlu, ikincisi de, dilerse hiçbir inanca sahip olmama şeklinde olumsuz, birbirinden farklı ve birbirini tamamlayan iki yön bulunmaktadır. İnanç hürriyeti sadece bireylere herhangi bir dine inanma hürriyetini tanımakla kalmaz, onlara inançlarının içeriğini ve niteliğini tamamen kendi kanaatlerine göre belirleme hakkını da verir. Devletin de din kurallarının anlam ve içeriklerinin belirlenmesi ve yorumlanması konusunda hiçbir müdahalesi söz konusu olamaz. Belli bir dine inanan birey, bu dinin inanç ve ibadetlerinin neler olduğuna ve bunların ne anlama geldiğine kendi özgür iradesiyle karar verecektir. Öte yandan bireyler inandıkları dinin ilke ve uygulamalarını, o dine mensup olan topluluğun çoğunluğundan farklı yorumlama özgürlüğüne de sahiptirler. Kısaca bireylerin kendi inançlarını seçme ve yorumlama konusundaki tercihleri tamamen kendilerine ait mutlak bir özgürlüktür.

Laikliğin, din hürriyeti ve din ve devlet işlerinin ayrılığı şeklinde iki temel unsuru bulunmaktadır.

Anayasaya göre de, "herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir" (m. 24/1). İnanç hürriyetinin kabul edildiği bir sistemde, "kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz" (AY. m. 24/3).

Anayasanın bu hükmü, inanç hürriyetini yukarıda açıkladığımız anlamda bütünüyle güvence altına almaktadır.

İbadet hürriyetine gelince, bu da kişinin inandığı dinin gerektirdiği bütün ibadetleri, ayin ve törenleri serbestçe yapabilmesi ve başkaları üzerinde cebir ve şiddet kullanmamak şartıyla inancına göre yaşayabilmesini ifade eder. Anayasa, kural olarak ibadet hürriyetini kabul etmekle birlikte, buna bazı sınırlar getirmiştir. Bu hususu düzenleyen Anayasanın 24'üncü maddesinin birinci fıkrasına göre, "14'üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir."

İnanç hürriyeti mutlak anlamda sınırsız olmakla birlikte, ibadet hürriyetine bazı sınırlar getirilebilmektedir. Kural olarak başkalarına zarar vermeyen dinî ibadet ve uygulamalar serbesttir. Başkalarına zarar veren ibadetler ise sınırlandırılabilir.

Din ve Devlet İşlerinin Ayrılığı

Laikliğin ikinci ana unsuru olan *din ve devlet işlerinin ayrılığı*, din kurumlarının devlet fonksiyonlarını, devlet kurumlarının da dinî fonksiyonları ifa edemeyeceği ve din kurumları ile devlet kurumlarının birbirinden ayrı olduğu anlamına gelir. Başka bir ifadeyle laik devlette, "dine bağlı devlet" ve "devlete bağlı din" uygulaması kabul edilmez (Özbudun, s.56). Din ve devlet kurumlarının ayrılığını öngören bir sistemde, dinî fonksiyonların yönetimi ve yürütülmesi her dinin kendi mensuplarına, yani cemaatlere bırakılır. Buna karşılık bu cemaatler de devlet yönetimine katılmazlar.

Laik devlette, "dine bağlı devlet" ve "devlete bağlı din" uygulaması kabul edilmez.

Laik bir sistemde, *devletin resmî dinî bulunmaz* ve devlet bütün dinlerin mensuplarına eşit davranır. Laik devletin siyasi ve hukuki düzeninin herhangi bir dinin kurallarına dayanması zorunlu değildir. Buna karşılık birtakım kuralların dinî inanç ve değerlere uygun olması söz konusu olabilir. Bu durum, yönetimin, dinî kurallara uygun hareket etme zorunluluğundan değil, onların rasyonel tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar (Özek). Öte yandan, hukuk sadece aklın ürünü olmayıp, beşeri tecrübenin de bir ürünüdür. Dinler de bu tecrübenin bir parçasını oluşturduğundan hukuku dinî unsur ve etkilerden tamamen soyutlamak mümkün değildir (Yayla).

Örnek

- Anayasa Mahkemesine göre laik devlet, "resmî bir dine sahip olmayan, din ve inançlar karşısında eşit mesafede duran, bireylerin dinî inançlarını barış içerisinde serbestçe öğrenebilecekleri ve yaşayabilecekleri bir hukuki düzeni tesis eden, din ve vicdan hürriyetini güvence altına alan devlettir."

DEMOKRATİK DEVLET

Demokrasi ilgili ünite de incelendiğinden burada ayrıca ele alınmayacaktır.

İNSAN HAKLARINA SAYGILI DEVLET

Anayasanın 2'nci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin "*insan haklarına saygılı*" bir devlet olduğu belirtilmiştir. Anayasa, hürriyetçi demokrasinin bir gereği olarak bireylerin sahip olduğu temel hak ve hürriyetleri de düzenlemiş ve sınırlarını belirlemiştir (m. 12-74). "Temel hak ve hürriyetler" ilgili ünitelerde inceleneyeğinden burada sadece "*insan haklarına saygılı devlet*" ifadesinin anlamı üzerinde durulacaktır.

1961 Anayasasının (m. 2) "*insan hakların dayalı*" ifadesinin yerine, 1982 Anayasası (m. 2) "*insan haklarına saygılı*" ifadesini kullanmıştır. Bu iki deyim in temel bir anlam ve yaklaşım farkına sahip olup olmadığı tartışmalara yol açmıştır. Bununla birlikte, "*insan haklarına dayalı*" deyim i ile "*insan haklarına saygılı*" deyim i arasında temel bir anlam ve yaklaşım farkı olmadığı söylenebilir.

1982 Anayasası'nın 2'nci maddesindeki, "*toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde*" ifadesinin "*insan haklarına saygılı devlet*"i nitelendiren, yani onun çerçevesini oluşturan kavramlar olarak mı, yoksa ondan bağımsız olarak mı kullanıldığı konusu da tartışmaya yol açmıştır. Bu nedenle subjektif olarak yorumlanmaya elverişli bu kavramlarının devletin temel niteliklerini belirleyen 2'nci maddede yer alması sakıncalıdır ve bir Anayasa değişikliği ile metinden tamamen çıkarılmalıdır.

HUKUK DEVLETİ

Anayasaya göre, Türkiye Cumhuriyeti bir "*hukuk devleti*"dir (m. 2).

Hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına dayandığı, hukukun egemen olduğu ve vatandaşların hukuki güvenlik içinde bulunduğu bir sistemdir.

Hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına dayandığı, *hukukun egemen olduğu* ve vatandaşların hukuki güvenlik içinde bulunduğu bir sistemdir.

Hukuk Devletinın Gereklere

Devlet organlarının hukukla bağı olması

Hukuk devletinin temel gereği, başka bir ifadeyle varlık şartı devletin bütün işlemlerinin hukuka bağı olmasıdır. Devletin hukuki açıdan üç temel fonksiyonu ve bunları yürütmekle görevli üç temel organı vardır: Yasama fonksiyonu yasama organınca, yürütme fonksiyonu yürütme organınca ve yargı fonksiyonu da yargı organınca yerine getirilir. O halde devletin hukuka bağılılığı, yasama yürütme ve yargı işlemlerinin hukuka bağı olması anlamına gelir.

Hukuk devletinde egemen olması gereken hukuk, insan hak ve hürriyetlerini tanıyan, vatandaşlar için hukuki güvenlik sağılayan, adil ve evrensel standartlara uygun bir hukuktur. Hukuk kurallarının genellik, ilan edilme, geçmişe yürümeme, açı seçik olma, çelişmezlik, uyulabilirlik, nispi süreklilik ve ilan edilen kural ile resmi faaliyetler arasında uyum olması gibi özelliklere sahip olması gerekir (Bu konuda bkz. Barry, s.38-39.). Devlet organlarının bağı olduğu hukukun kapsamında *Türk pozitif hukukuna dâhil kurallar ile hukukun genel ilkeleri* yer alır.

Pozitif hukuk başta Anayasa olmak üzere, kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Türkiye'nin katıldığı milletlerarası antlaşmalar ve yönetmeliklerde yer alan kuralların tamamından oluşur. Hukuk devletinde devlet organlarının bağı olacağı kurallar pozitif hukukla sınırlanamaz. Zira, hukuk devleti, "kanun devleti" demek değildir. Hukukun genel ilkeleri arasında, *ahde vefa, hakkın kötüye kullanılmaması, kazanılmış haklara saygı, sebepsiz zenginleşmenin geçersizliği, gecikme faizi, verilen zararın tazmini, kesin hükme saygı, kimsenin sahip olduğu haktan fazlasını devredememesi, kimsenin kendi davasında hâkim olamaması, kanunların geriye yürümezliği, devlete güven, özel kural- genel kural çatışmasında özel kuralın uygulanması* gibi ilkeler sayılabilir. Esasen bu ilkeler tek tek ele alındığında birçoğunun Anayasa ve kanunlarda da pozitif dayanağını bulmak mümkündür. *Örneğin, "verilen zararın tazmini"* ilkesi Anayasada (m. 40/2, 125/son) ve Borçlar Kanunu'nda da (m. 49 vd.) açıkça yer almıştır. Ancak bu ilkeler pozitif hukuk içinde yer almasa dahi dikkate alınması gereken ilkelerdir.

Birey hak ve hürriyetlerinin tanınması ve korunması

Hak ve Hürriyetlerin Tanınması:

Hukuk devletinin en önemli unsurlarından birisi de kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin hukuken tanınması ve koruma altına alınmasıdır. Temel hak ve hürriyetlerin tanınması, her şeyden önce bunların güvenceleriyle birlikte anayasal düzenlemeye kavuşturulmasıyla olur. Ayrıca temel hak ve hürriyetlerin fiilen kullanılabilmesi ve gerçekleştirilebilmesi için gerekli kanuni düzenlemelerin de yapılması gerekir. Anayasa, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini kişi hakları, sosyal haklar ve siyasi haklar şeklinde üç bölüm hâlinde (m. 12-74) düzenlemiş ve tanımıştır. Ne var ki, hak ve hürriyetlere ciddi sınırlamalar getirilmiştir.

Hukuk devleti,
"kanun devleti"
demek değildir.

Hakların Korunması:

Hukuk devletinde hak ve hürriyetlerin tanınması yeterli değildir, aynı zamanda hakların devletçe korunması ve hak arama yollarının açık tutulması da gerekir.

Anayasanın 40'inci maddesi "temel hak ve hürriyetlerin korunması" başlığı altında şu hükme yer vermiştir: "Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Kişinin, resmî görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır (f. 1). Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır (f. 2)." Öte yandan, Türkiye'nin de kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca kamu makamlarınca hakları ihlal edilen bireylerin iç hukuk yollarını tükettikten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurma hakları vardır.

Hak Arama Hürriyeti:

Hukuk devletinde bireylerin hiçbir engelle karşılaşmadan haklarını arayabilmeleri gerekir. Nitekim Anayasanın "hak arama hürriyeti"ni düzenleyen 36'ncı maddesine göre, "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz."

"Adil yargılanma hakkı" ibaresi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyum sağlamak amacıyla 2001 yılı Anayasa değişikliğiyle bu maddeye eklenmiştir.

Yargılamanın adil olması kuralı zaten hukuk devletinin bir gereğidir. Bununla birlikte, bu önemli kuralın Anayasada açıkça belirtilmesi yerinde olmuştur.

Bireylerin hukuki güvenlik içinde olması

Hukuk Kurallarının Belirliliği:

Hukuk devletinde vatandaşlar hukuki güvenlik içinde olmalıdırlar. Hukuki güvenliğin temel şartı, vatandaşların hangi kurallara tâbi olduklarını önceden bilmeleri ve davranışlarını ona göre ayarlayabilmeleridir.

Bunun için de hukuk kurallarının belirli olması gerekir. Hukuk kurallarının belirliliği devletin pozitif hukukunu oluşturan bütün kuralların vatandaşlara duyurulmasıyla sağlanır.

Nitekim Türk hukuku bakımından, kanunların ve diğer düzenleyici işlemlerin Resmî Gazetede yayımlanması kuralı, belirlilik ilkesini gerçekleştirme amacına yöneliktir. Resmî Gazete'de yayımlanması mecburî olmayan kural ve işlemlerin ise, ilgililere bildirilmesi zorunludur.

Hukuki İstikrar:

Hukuki güvenliğin bir diğer şartı hukuk kurallarının istikrarlı olması, *yani sık sık ve keyfi olarak değiştirilmemesidir*. Hukuki istikrar hukuk kurallarının gerekli olan durumlarda değiştirilmesine engel değildir. Kuşkusuz hukuk kurallarının toplumsal

değişmeye uydurulması da bir zorunluluktur. Ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler hukuk kurallarının değişmesini gerekli kılar. O halde ekonomik, sosyal, teknolojik vb. gelişmeler doğrultusunda hukuk kuralları değiştirilmeli, ancak bu faktörler ortaya çıkmadan ve keyfi olarak hukuk kurallarıyla oynanmamalıdır.

Kazanılmış Haklara Saygı:

Hukukun genel ilkeleri arasında yer alan kazanılmış haklara saygı, yani kazanılmış hakların korunması hukuki istikrarın da önemli bir unsurudur.

Kazanılmış hak, yürürlükteki hukuk kurallarına uygun olarak kişiler lehine doğmuş bulunan hukuki durumlardır. Kazanılmış haktan söz edebilmek için hakkın bütün sonuçlarıyla fiilen elde edilmiş, gerçekten kazanılmış olması gerekir. Tamamlanmamış hukuki durumlar, kişiler lehine hak yaratmazlar. Hukukta hakları kazanmanın yolları ise kurallarla belirlenmiştir.

Kanuni Hâkim Güvencesi:

Kanuni hâkim güvencesi, bir kişinin kanunen yargılanması gereken mahkeme dışında başka bir mahkemece yargılanamamasını, yani suçun işlenmesi anında o davaya bakmakla görevli mahkeme tarafından yargılanmasını ifade eder. Buna göre, işlenmiş bir suç için yeni bir mahkeme kurulması ya da hâkim atanması söz konusu olmamalıdır. Anayasanın “kanuni hâkim güvencesi”ne ilişkin 37’nci maddesine göre, *“hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.* Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.”

Ceza Sorumluluğu İlkeleri:

Hukuk devletinde bireylerin cezaî sorumluluğuna ilişkin bazı ilkeler vardır.

Suç ve cezalarla ilgili düzenlemelerin bu ilkelere uygun olması gerekir. Anayasanın, “suç ve cezalara ilişkin esaslar” başlığını taşıyan 38’inci maddesinde bu ilkeler şöyle düzenlenmiştir:

“Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zaman aşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez. Ceza sorumluluğu şahsidir.

Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

Hukuk devletinde bireylerin cezaî sorumluluğuna ilişkin bazı güvenceler olmalıdır.

Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Uluslararası Ceza Divanı'na taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.”

Hukuk Devletini Sağlamanın Mekanizmaları

Yasama ve Yürütme İşlemlerinin Yargısal Denetimi

Yasama İşlemlerinin Yargısal Denetimi:

Yasama organının hukukla bağlı olması yasama işlemlerinin hukuka aykırı olmamasını gerektirir. Yasama organı anayasaya aykırı kanun yapmamalıdır.

Hukuk devletinin yerleşmesiyle, sadece yürütme işlemlerinin yargısal denetiminin vatandaşların haklarının korunması ve hukuki güvenliklerinin sağlanması için yeterli olmadığı anlaşılmış *ve kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi* de kabul edilmiştir. Türkiye’de de kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenebilmesi için Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Anayasa Mahkemesi, kanunların şekil ve esas bakımından Anayasaya uygunluğunu denetler (AY. m. 148).

Yürütme İşlemlerinin Yargısal Denetimi:

Hukuka bağlı olan yürütme organının bütün işlemlerinin hukuka uygun olması gerekir. Tarihî olarak kişi hak ve hürriyetleri pratikte yürütme organı tarafından ihlâl edildiği için, yürütme işlemlerinin keyfilikten kurtarılmasının ancak yargı denetimi ile sağlanabileceği anlaşılmıştır. Anayasa, *"İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır"* (m. 125), hükmüyle yürütme işlemlerinin yargısal denetimini kabul etmiştir.

Ancak 1982 Anayasası ilk düzenlemesinde, birtakım istisnalara yer vermiştir. Anayasanın yargı denetimi dışında tuttuğu işlemler, Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin (m. 105/2, 125/2) yanı sıra, Yüksek Askerî Şura kararları (m. 125/2), Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları (m. 159/4) ile uyurma ve kınama şeklindeki disiplin cezaları (m. 129/3) idi.

Anayasada 2010 yılında yapılan değişiklikle, Yüksek Askerî Şuranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararları (m. 125/2) ile Hâkimler ve Savcılar Kurulunun meslekten çıkarma cezasına ilişkin kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. Ayrıca “disiplin cezaları yargı denetimi dışında bırakılamaz” (m. 129/3) hükmü getirilerek “uyurma ve kınama cezaları” da denetim kapsamına alınmıştır. 2017 yılında Anayasa’da yapılan değişiklik ile de Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlere karşı dava açılmayacağına ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Başkanlık sistemine geçilmiş olması nedeniyle Cumhurbaşkanı yürütme organı haline gelmiş ve Anayasada yürütme organına verilen yetkileri kullanmaya başlamıştır. Bu nedenle işlemlerinin yargı denetimine açılmış olması hukuk devletinin bir gereğidir.

Yargı bağımsızlığı, yargı organlarının, yasama ve yürütme organları karşısında bağımsız olması ve karar verirken kimseden emir almaması ve etkilenmemesini ifade eder (AY. m. 138).

Anayasanın 125'inci maddesi, *idari yargı denetiminin niteliği ve sınırlarıyla* ilgili bazı hükümlere de yer vermiştir. Bu maddenin dördüncü fıkrasına göre, “yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı verilemez.” Bu hükümdeki “hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz” şeklindeki ibare, uygulamada yargı organlarının sıklıkla yerindelik denetimine kayması nedeniyle, bu eğilimin ortadan kaldırılması amacıyla 2010 Anayasa değişikliği ile metne eklenmiştir.

Anayasanın 125'inci maddesi (f. 5) idari yargının önemli unsurlarından olan “*yürütmenin durdurulması*” konusunu da düzenlemiştir. Buna göre, “idari işlemin uygulanması hâlinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.”

Hukuk devleti ilkesi, idarenin kişilere verdiği zararlardan dolayı mali sorumluluğunun (tazminat sorumluluğu) kabul edilmesini de gerektirir. Anayasa *idarenin mali sorumluluğunu* kabul etmiştir. Anayasanın 125'inci maddesinin son fıkrasına göre, “idare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.”

Hukuk devleti ilkesinin en önemli gereklerinden biri de yargı bağımsızlığıdır.

Yargı Bağımsızlığı:

Yargı bağımsızlığı, yargı organlarının, yasama ve yürütme organları karşısında bağımsız olması ve karar verirken kimseden emir almaması ve etkilenmemesini ifade eder (AY. m. 138). Yargı bağımsızlığını sağlamak amacıyla Anayasa, Hâkimler ve Savcılar Kurulunu öngörmüş (m. 159) ve hâkimlik teminatına ilişkin hükümler koymuştur (m. 139). Yasama ve yürütme işlemlerini denetleyecek olan yargı organlarının bağımsızlığının olmaması denetimin etkinliğini zayıflatabilir. Yargı bağımsızlığı ilgili ünite de inceleneceğinden burada daha fazla üzerinde durmuyoruz.

Diğer Hak Arama Yolları

Yargısal denetim dışında, dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı, kamu denetçisine başvurma hakkı ve idari başvuru gibi başka bazı hak arama yolları vardır.

Anayasanın 74'üncü maddesinde yer alan *dilekçe hakkı*yla ilgili düzenlemeye göre, “vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.” Dilekçe hakkının kullanılmasıyla ilgili usul ve kurallar ise, 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun ile düzenlenmiştir.

Bilgi edinme hakkı ilk olarak 2004 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile tanınmış, daha sonra 2010 yılında yapılan düzenleme ile de Anayasaya

(m.74) eklenmiştir. Bilgi Edinme Hakkı Kanununa göre, “Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir” (m. 4). “Kurum ve kuruluşlar, bu Kanunda yer alan istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmak ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmak üzere, gerekli idari ve teknik tedbirleri almakla yükümlüdürler” (m. 5).

Sosyal devletin temel amacı herkese insan onuruna yakışır asgari bir hayat düzeyi sağlamaktır. Böyle bir hayat düzeyinin sağlanabilmesi için bazı sosyal hakların tanınması ve gerçekleştirilmesi zorunludur.

Kamu denetçisine başvurma hakkı 2010 yılında Anayasanın 74’üncü maddesine eklenmiştir. Anayasaya göre, “Herkes... kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.” (f. 3, 4).

İdarî başvuru ise, kişilerin idari makamlara başvurarak kendileri hakkında işlem yapılmasını talep etmelerine imkân sağlayan bir hak arama yoludur. İdare hukukunun bireylere tanıdığı genel bir hak arama yolu olan idari başvuru, idari işlemlere karşı dava açılmasında ise, İdarî Yargılama Usulü Kanunu’yla (m. 11) “üst makamlara başvuru” adıyla davadan önce yerine getirilmesi gereken bir ön şart olarak düzenlenmiştir.

Bireysel Etkinlik

- Hukuk devletini tesis etmede başkaca mekanizmalar kurulabilir mi?

SOSYAL DEVLET

Anayasaya göre (m. 2), Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir. *Sosyal devlet*, devletin sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmesine izin veren sistemi ifade eder.

Anayasanın “devletin temel amaç ve görevleri” başlığını taşıyan 5’inci maddesi de bu anlayışı yansıtmaktadır. Bu maddeye göre, “Devletin temel amaç ve görevleri... kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”

Sosyal Devleti Gerçekleştirmeye Yönelik Hukuki Tedbirler

Temel sosyal hakların tanınması ve gerçekleştirilmesi

Sosyal devletin temel *amacı herkese insan onuruna yakışır asgari bir hayat düzeyi sağlamaktır*. Böyle bir hayat düzeyinin sağlanabilmesi için bazı sosyal hakların tanınması ve gerçekleştirilmesi zorunludur.

Çalışma Hakkı:

İşsiz ve geliri olmayan insanların maddi varlıklarını sürdürebilmek için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılaması mümkün değildir. Bu nedenle insan onuruyla bağdaşır asgari bir hayat düzeyi sağlayabilmek için herkese çalışma imkânının tanınması gerekir. Anayasa çalışma hakkını tanımıştır. Anayasanın 49'uncu maddesine göre, "Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır."

Adil Ücret Hakkı:

Çalışan insanların insan onuruyla bağdaşır bir hayat sürdürebilmeleri için adil bir ücret elde etmeleri gerekir. Anayasa çalışanların adil ücret alma hakkını tanımıştır. Anayasanın 55'inci maddesine göre, "ücret emeğin karşılığıdır. Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır. Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur."

Sosyal Güvenlik Hakkı:

Sosyal devlet, yaşlılık, hastalık, sakatlık, işsizlik gibi nedenlerle çalışamayacak durumda olanları koruyacak tedbirleri de alır. Anayasa *sosyal güvenlik hakkını* tanımıştır. Anayasanın 60'inci maddesine göre, "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." Anayasa, özel olarak korunması gerekenler hakkında da şu hükmü getirmiştir (m. 61): "Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur."

Konut Hakkı:

İnsanların maddi varlıklarını sürdürebilmeleri için içinde yaşayabilecekleri bir konuta ihtiyaçları vardır. Anayasa, konut hakkını 57'nci maddesinde düzenlemiştir. Bu maddeye göre, "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, *konut* ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler."

Sağlık Hakkı:

İnsanların maddi varlıklarını sürdürebilmeleri sağlıklı olmalarına bağlıdır. Bu nedenle her bireye hastalandığında tedavi görme imkânı tanınmalıdır. Anayasa, sağlık hakkını çevrenin korunmasıyla birlikte 56'ncı maddesinde düzenlemiştir. Bu maddeye göre, "Herkes, *sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına* sahiptir.

Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.”

Eğitim Hakkı:

Kişilerin asgari sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla belli bir eğitim ve öğrenim görmeleri gerekir. Anayasa eğitim ve öğrenim hakkını 42’nci maddesinde düzenlemiştir. Bu maddeye göre, “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz... *İlköğretim* kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve *devlet okullarında parasızdır*... Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.”

Anayasanın eşitliğe ilişkin hükmü kişiler arasında ayrımcılık yapılmasını ve bazı kimselere ayrıcalık tanınmasını yasaklamakta ve bütün devlet organlarına eşit işlem yapma yükümlülüğü getirmektedir.

Sosyal Hakların Sınırı

Anayasanın, devletin sosyal ve ekonomik ödevlerinin sınırlarını düzenleyen 65’inci maddesine göre: “*Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.*”

Anayasa hükmünün her iki şeklinde de, ekonomik ve sosyal ödevlerin yerine getirilmesinde esas alınacak *temel kriter* “mali kaynakların yeterliliği ölçüsü”dür.

Ekonomik ve sosyal ödevlerin yerine getirilmesinde göz önünde tutulacak *ek kriter* ise, “ekonomik ve sosyal görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözetmek”tir.

Millî Gelirin Adaletli ve Dengeli Bir Şekilde Dağıtılmasını Sağlamaya Yönelik Tedbirler

Sosyal devletin önemli bir gereği de millî gelirin bireyler arasında adaletli ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlayacak tedbirleri almaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için, vergi adaletinin sağlanması, kamulaştırma, devletleştirme, toprak reformu ve planlama gibi birtakım yöntemler ve tedbirler kullanılabilir.

EŞİTLİK

Eşitlik, bireyler açısından bir temel haktır. Bu nedenle bireyler, bu ilkeye dayanarak eşit işlem görmeyi veya kendilerinin ayrıma tabi tutulmamasını isteme hakkına sahiptirler. Eşitlik aynı zamanda, devlet organları ve idare makamları açısından uyulması zorunlu olan ve devlet yönetimine egemen temel bir ilkedir.

Eşitlik ilkesi Anayasada *genel esaslar* bölümünde düzenlenmiştir.

Anayasanın 10’uncu maddesine göre, "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi

düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Anayasanın eşitliğe ilişkin bu hükmü kişiler arasında *ayrımcılık yapılmasını* ve bazı kimselere *ayrıcalık tanınmasını* yasaklamakta ve bütün devlet organlarına eşit işlem yapma yükümlülüğü getirmektedir. Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ve devletin bu eşitliği yaşama geçirme yükümlülüğüne ilişkin hüküm 2004 yılı anayasa değişikliğiyle maddeye eklenmiştir. 2010 yılı değişikliğiyle de 10’uncu maddeye “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” ve “Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” hükümleri eklenmiştir. Devletin kadın-erkek eşitliğinin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü tutulması, kadınların sosyal ve ekonomik alanlardaki durumlarının iyileştirilmesi bakımından gerekli ve önemlidir. 2010 değişikliği ile *pozitif ayrımcılığın kapsamı* “çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gazileri” de içerecek şekilde genişletilmiştir.

Yatay eşitlik, kanunların kapsamında bulunan herkese eşit olarak uygulanmasıdır. Dikey eşitlik farklı statü ve durumda olanlara farklı hükümlerin uygulanmasıdır.

Eşitlik iki anlamda ele alınmaktadır: "*Şekli ya da yatay eşitlik*", kanunların genel ve soyut nitelikte olması ve kapsamında bulunan herkese eşit olarak uygulanmasıdır. Eşitlik ilkesi başka bir açıdan, farklı statü ve durumda olanlara farklı hükümlerin uygulanmasını ifade eder ki, bu anlamda eşitlik "*dikey eşitlik*" ya da "*maddi eşitlik*" olarak adlandırılır.

Eşitlik ilkesi, anayasa yargısı ve idari yargı denetiminde mahkemelerce kullanılan çok önemli bir hukuka uygunluk kriteridir. Anayasa Mahkemesine göre, yasama organının kanunla vatandaşlara haklar ve yükümlülükler getirirken kişiler ya da *gruplar arasında farklılıklar yaratacak hükümlere yer verememesi, ancak "haklı nedenler" in bulunması hâlinde mümkündür* (Anayasa Mahkemesi'nin bu nitelikte bir kararı için bk. E. 1985/11, K. 1986/29, K.T. 11.12.1986, *AMKD.*, S. 22, s. 460). Anayasa Mahkemesi çeşitli kararlarında, "gereklilik", "zorunluluk", "işin özelliklerine ve ereklerine uygunluk" gibi "haklı neden" olarak kabul edilebilecek bazı kriterlere yer vermiştir.

Özet

- Anayasanın temel ilkeleri on başlıkta toplanmaktadır. Anayasanın temel ilkeleri kendi içerisinde bir bütün oluşturarak, devlet iktidarının kullanılma biçimini ve birey-devlet ilişkilerini etkilemektedir.
- Temel ilkelere doğru anlamını vermek önemlidir. Örneğin demokrasi bir içerik sorundur ve her cumhuriyet demokrasi olmadığı gibi, her demokrasi de cumhuriyet olmayabilir.
- İnsan haklarına saygılı devlet ve hukuk devleti ilkesi ilkeler arasında daha fazla öne çıkmakta, diğer ilkeler bir bakıma bunları niteleyerek anlamlarını belirlemektedir.
- Anayasada yer alan temel ilkeler şunlardır:
- Cumhuriyetçilik. Hukuki açıdan cumhuriyet kavramı, dar anlamda cumhuriyet ve geniş anlamda cumhuriyet olmak üzere iki anlamda kullanılabilir. Dar anlamda cumhuriyet, devlet başkanının seçimle belirlenmesi anlamına gelir ve monarşinin karşıtı bir sistemdir. Geniş anlamda cumhuriyet ise, sadece monarşinin tersi değil, demokrasi ile özdeş, eşanlamlı bir kavram olarak kullanılmaktadır. Türk anayasalarında yer alan "Cumhuriyet" kavramının hukuki açıdan "dar anlamda kullanıldığı" sonucunu çıkarmak mümkündür. Zira, Cumhuriyet kavramı demokrasi ile özdeş olarak kullanılmış olsaydı, ayrıca "demokratik devlet" ilkesinin Devletin nitelikleri arasında sayılmasına gerek kalmazdı.
- Başlangıçta yer alan ilkeler
- Anayasaların yapılış sebepleri ile dayandıkları temel felsefeyi açıklayan ve genellikle edebî bir üslupla yazılan başlangıç bölümleri kural olarak anayasanın diğer hükümleri gibi uygulanabilir hukuk normları içermezler. Bununla birlikte, 1982 Anayasası'nın 2'nci maddesi, 1961 Anayasası'nda (m. 2) olduğu gibi "başlangıçta belirtilen temel ilkeler"e atıfta bulunmuştur.
- Üniter devlet
- Türkiye Cumhuriyeti, üniter bir devlettir. Çünkü, federal devletlerin aksine Türkiye Devleti'nin tek bir anayasası, federal nitelikte olmayan bir yasama organı, yürütme organı ve yargı organları vardır ve bu organlar ulusal düzeyde yetkilerini icra ederler.
- Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet
- Atatürk, millet kavramını şöyle tanımlamıştır: "Bir harstan (kültürden) olan insanlardan mürekkep cemiyete millet denir." Atatürk'ün ifadelerinden ve Anayasanın başlangıcındaki hükümlerden hareketle, Atatürk'ün ve dolayısıyla Anayasanın benimsediği milliyetçilik anlayışının, "ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere değil; kader, kıvanç ve tasa ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan subjektif milliyetçilik anlayışı" olduğu anlaşılmaktadır.
- Laik devlet
- Anayasa Cumhuriyetin nitelikleri arasında laikliği de saymaktadır (m. 2).
- Demokratik devlet
- İnsan haklarına saygılı devlet
- Anayasanın 2'nci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin "insan haklarına saygılı" bir devlet olduğu belirtilmiştir. Anayasa, hürriyetçi demokrasinin bir gereği olarak bireylerin sahip olduğu temel hak ve hürriyetleri de düzenlemiş ve sınırlarını belirlemiştir (m. 12-74).

Özet (devamı)

- Hukuk devleti
- Hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına dayandığı, hukukun egemen olduğu ve vatandaşların hukuki güvenlik içinde bulunduğu bir sistemdir.
- Sosyal devlet
- Sosyal devlet, devletin sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmesine izin veren sistemi ifade eder.
- Eşitlik
- Eşitlik, bireyler açısından bir temel haktır. Bu nedenle bireyler, bu ilkeye dayanarak eşit işlem görmeyi veya kendilerinin ayrıma tabi tutulmamasını isteme hakkına sahiptirler.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi 1982 Anayasası'nda yer alan ceza sorumluluğu ilkelerinden biri değildir?
 - a) Hiç kimse insanlık dışı cezaların uygulandığı bir ülkeye iade edilemez.
 - b) Ceza sorumluluğu şahsidir.
 - c) Cezalar ancak kanunla konulur.
 - d) Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.
 - e) Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.
2. Aşağıdakilerden hangisi hukuk devletini sağlamaya yönelik mekanizmalardan biri değildir?
 - a) Anayasa yargısı
 - b) İdari işlemlerin yargısal denetimi
 - c) İdarenin mali sorumluluğu esası
 - d) Yargı bağımsızlığının sağlanması
 - e) Sosyal güvenlik hakkının sağlanması
3. Aşağıdakilerden hangisi millî gelirin adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlamaya yönelik tedbirlerden biri değildir?
 - a) Vergi adaletinin sağlanması
 - b) Toprak reformu
 - c) Konut dokunulmazlığının sağlanması
 - d) Devletleştirme
 - e) Planlama
4. Anayasaya göre aşağıdakilerden hangisi pozitif ayrımcılık yapılabilecek kişi veya gruplar arasında yer almaz?
 - a) İşsizler
 - b) Kadınlar
 - c) Çocuklar
 - d) Yaşlılar
 - e) Özürlüler
5. Aşağıdakilerden hangisi 1982 Anayasası'nın temel niteliklerinden biri değildir?
 - a) Hukuk Devleti ilkesi
 - b) Demokratik Devlet ilkesi
 - c) İnsan Haklarına Saygılı Devlet ilkesi
 - d) Kuvvetler birliği ilkesi
 - e) Sosyal Devlet ilkesi

6. Aşağıdakilerden hangisi Hukuk Devlet ilkesinin gereklerinden biri değildir?
- Hak arama hürriyeti
 - Yaşlıların devletçe korunması
 - Bireylerin hukuki güvenlik içinde olması
 - Kazanılmış haklara saygı ilkesi
 - Kanuni hâkim güvencesi
7. “Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz” kuralı aşağıdaki ilkelerden hangisini karşılamaktadır?
- Hukuki istikrar
 - Kazanılmış haklara saygı
 - Kanuni hâkim güvencesi
 - Ceza sorumluluğunun şahsiliği
 - Suç ve cezaların kanuniliği
8. “Adil yargılanma hakkı” ilk olarak hangi Anayasa değişikliği ile 1982 Anayasasına eklenmiştir?
- 1999 Değişikliği
 - 2001 Değişikliği
 - 2005 Değişikliği
 - 2007 Değişikliği
 - 2010 Değişikliği
9. 1982 Anayasası’na göre, aşağıdaki hak ve hürriyetlerden hangisi, devletin mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirebileceği hak veya hürriyetlerden biri değildir?
- Çalışma hakkı
 - Sağlık hakkı
 - Konut dokunulmazlığı
 - Eğitim hakkı
 - Sosyal güvenlik hakkı
10. “Bilgi Edinme Hakkı” ilk olarak hangi Anayasa değişikliği ile 1982 Anayasasına eklenmiştir?
- 1995 Değişikliği
 - 2001 Değişikliği
 - 2004 Değişikliği
 - 2007 Değişikliği
 - 2010 Değişikliği

Cevap Anahtarı

1.a, 2.e, 3.c, 4.a, 5.d, 6.b, 7.c, 8.b, 9.c, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Atar, Y. (2011), Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya. Özbudun, E. (1998), Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara. Özek, Ç. (1962), Türkiye’de Laiklik, İstanbul.
- Yayla, A. (1998), Siyaset Teorisine Giriş, Ankara.
- Barry, Norman P., (2003), Modern Siyaset Teorisi, Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Ankara.